

Бердянський державний педагогічний університет
Факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Пояснювальна записка
до кваліфікаційної роботи
бакалавр
(освітній ступінь)

на тему:
**“Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб у місцевих
громадах”**

Виконала:

здобувачка першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
галузі знань 23 Соціальна робота
спеціальності 231 Соціальна робота
403СР групи
Анастасія ВАНЖА

Науковий керівник:

к. пед. н., доц. Анастасія ТУРГЕНЄВА

Рецензент:

к. пед. н., доц. Катерина ПЕТРОВСЬКА

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	6
1.1 Внутрішньо переміщені особи як категорія клієнтів соціальної роботи	6
1.2 Соціальна адаптація: сутність та зміст поняття	17
1.3 Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб: особливості та специфіка.....	28
Висновки до першого розділу	39
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У МІСЦЕВИХ ГРОМАДАХ	41
2.1 Дослідження соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб	41
2.2 Програма соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у місцевих громадах	62
Висновки до другого розділу	68
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	71
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

У сучасному світі зростаюча кількість внутрішньо переміщених осіб стає актуальною соціальною проблемою. Це пов'язано з політичними конфліктами, економічними кризами, природними катастрофами та іншими чинниками, які змушують людей залишати свої домівки та шукати нове місце проживання. В Україні, зокрема, внутрішньо переміщені особи є наслідком тривалого збройного конфлікту на сході країни та анексії Криму, та повномасштабного вторгнення росії у 2022 році. Ці події призвели до значного переміщення населення всередині країни, що викликало нові виклики у сфері соціальної роботи та адаптації цих осіб до нових умов життя.

Одна з найсерйозніших і найскладніших проблем, з якими зіткнулася держава внаслідок війни, це соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. Незважаючи на численні зусилля влади щодо підтримки цієї категорії населення у процесі асиміляції на новому місці, старі проблеми загострилися з новою хвилею переселення, а також виникли нові виклики.

Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб в місцевих громадах є складним і багатогранним процесом, який включає пристосування до нових соціальних, економічних, культурних та психологічних умов. Успішна адаптація є ключовою умовою для інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нове середовище, збереження їхнього соціального та психологічного благополуччя, а також для стабільності та розвитку місцевих громад.

Теоретичні засади дослідження соціальної адаптації були закладені Г. Спенсером, М. Вебером, Л. Брістолом, Дж. Томпсоном, М. Торпом, К.Поппером, Е. Дюркгеймом, Г. Гартманом, П. Сорокіним, Т. Парсонсом та ін. Важливе місце у вивченні проблем соціальної адаптації на пострадянському просторі займають дослідження С. Артемова, М. Скубія, С. Добриніної, В. Ядова, Т. Вершиніної, Л. Корель, Л. Шпак. В українській науковій думці проблемам соціальної адаптації присвячені праці Є. Головахи,

Н. Паніної, Л. Коваль, О. Донченко, І. Попової, А. Кавалерова, А. Бондаренко та ін.

Актуальність дослідження соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб зумовлена кількома важливими аспектами.

По-перше, внутрішньо переміщені особи стикаються з численними труднощами, такими як втрата житла, роботи, соціальних зв'язків і стабільності. Це призводить до соціального та психологічного стресу, який може мати довготривалі наслідки для їхнього благополуччя.

По-друге, адаптація до нових умов потребує комплексної підтримки з боку державних установ, неурядових організацій та місцевих громад. Відсутність належної підтримки може призвести до соціальної ізоляції, зростання рівня бідності та девіантної поведінки серед внутрішньо переміщених осіб.

По-третє, соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб є важливою для загальної соціальної стабільності та економічного розвитку країни.

Відсутність адаптації може призвести до соціальної напруженості, конфліктів та зростання рівня злочинності серед внутрішньо переміщених осіб, проте, коли при успішній адаптації до нових умов внутрішньо переміщені особи можуть стати активними учасниками місцевих громад, сприяючи їхньому розвитку та процвітанню, що і зумовило обрання теми нашого дослідження: “Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб у місцевих громадах”.

Об’єкт дослідження: внутрішньо переміщені особи.

Предмет дослідження: соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб.

Мета дослідження: проаналізувати поняття та особливості соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб та розробити програму та рекомендації для полегшення адаптації внутрішньо переміщених осіб в нове соціальне середовище.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати внутрішньо переміщених особам як категорії клієнтів соціальної роботи.
2. Дати визначення соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб.
3. Здійснення дослідження соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у місцевих громадах.
4. Розробка програми та рекомендації для соціальних працівників щодо соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у місцевих громадах.

Методи дослідження:

- теоретичні (аналіз наукової літератури, систематизація, типологізація, узагальнення);
- емпіричні (анкетування, опитування, тестування, проєктивні методики);
- методи математичної статистики.

Структура магістерської роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що нараховує 34 найменувань та додатків. Загальний обсяг роботи становить 77 сторінок, із них основного тексту – 70.

ВИСНОВКИ

У першому розділі нашої кваліфікаційної роботи було детально розглянуто теоретичні основи соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб. Внутрішньо переміщені особи були визначені як особлива категорія клієнтів соціальної роботи, які зазнають значних труднощів через втрату житла, роботи, соціальних зв'язків та необхідність адаптації до нових умов життя. Було підкреслено важливість цілеспрямованої соціальної підтримки для забезпечення їхньої стабільності та інтеграції.

Соціальна адаптація розглядалась як процес пристосування індивіда до нових соціальних, економічних і культурних умов, включаючи взаємодію з новим середовищем, освоєння нових ролей і норм, розвиток нових соціальних зв'язків та відновлення життєвої стабільності. Було акцентовано увагу на необхідності комплексного підходу до соціальної адаптації, який враховує як зовнішні, так і внутрішні фактори впливу.

У другому розділі, присвяченому експериментальній роботі з соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у місцевих громадах, було представлено результати дослідження та розроблено програму, спрямовану на інтеграцію внутрішньо переміщених осіб в нове середовище. Метод анкетування дозволив виявити ключові проблеми та потреби внутрішньо переміщених осіб, такі як труднощі з працевлаштуванням, соціальною інтеграцією, доступом до медичних та освітніх послуг, а також питання фінансової стабільності та житлових умов.

На основі отриманих результатів було розроблено комплексну програму соціальної адаптації, яка включає індивідуальні консультації, групові сесії, інформаційні та освітні заходи, а також розвиток необхідних навичок для успішної інтеграції. Проведена експериментальна робота підтвердила ефективність комплексного підходу, що поєднує психологічну підтримку, освітні та тренінгові заходи, а також активну взаємодію з місцевими

громадами, що сприяє покращенню якості життя внутрішньо переміщених осіб та їх успішній інтеграції в нові соціальні умови.

Таким чином, теоретичні та експериментальні дослідження підтверджують, що ефективна соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб вимагає комплексного підходу, який враховує їхні потреби та забезпечує всебічну підтримку, сприяючи їхній стабільності та благополуччю в нових умовах життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бардінов О., Бардінова А. Змістова характеристика ключових понять, які застосовуються по відношенню до внутрішньо переміщених осіб. *Витоки педагогічної майстерності*. Вип. 20, 2017. С. 16-20.
2. Бірюкова М., Рущенко І., Ляшенко Н., Григор'єва С. Біженці і внутрішньо-переміщені особи російсько-української війни: соціальні характеристики й практики. *Науково-теоретичний альманах Грані*. Вип. 25(6), 2022. С. 143-156.
3. Бубняк С. Внутрішньо переміщені особи в контексті сучасних міграційних процесів в Україні. *Гран*. Т. 22. Вип. № 11, 2019. С. 56-69.
4. Гавлюк Є. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб до нових соціально-економічних умов. *Вісник студентського наукового товариства «Ватра»*. Вип. 163. Вінниця, 2023. С. 78-84.
5. Голотенко А. Особливості психосоціального благополуччя внутрішньо переміщених осіб. *Соціальна робота*. Вип. 1(3), 2018. С. 6-9.
6. Гордієнко Н., Новошицький М. До проблеми соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у приймаючих громадах та організації соціальної роботи з ними. С. 323-334.
7. Денисюк С., Корнієнко В. Чинники та особливості політичної адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. Т. 8, 2018. С. 127-131.
8. Єроменко О. Сутність поняття «адаптація» в міждисциплінарному аспекті. *Humanities Science Current Issues*. Т. 2. Вип. 27. Дрогобич, 2020. С. 211-218.
9. Жиленко Р. Соціальна адаптація військовослужбовців в сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Вип.2(45), 2019. С. 61-69.

10. Захарова О. Внутрішньо переміщені особи: умови виживання. *Соціально-економічні проблеми сучасності* : II всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. 15 червня 2018 р. Маріуполь, 2018. С. 155-158.
11. Каплюк Н., Котлова Л. Проблема соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнних дій. *Суспільство для психічного здоров'я особистості: взаємодія родини, освіти, громади* : зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. 24 листопада 2022 р. Житомир, 2023. С. 123-126.
12. Керівні принципи з питань переміщення усередині країни осіб: документ ООН E/CN.4/1998/53/Add/2 F) ратифіковано Україною 17.04.1998. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/kerivni-principi-oon-z-pitan-vnutrishnogo-peremishchennya-vseredini-krayini>
13. Кисельова Л. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в умовах воєнного стану. *Збірник наукових праць магістрантів факультету соціальної та психологічної освіти*. Вип. 4. Умань, 2024. С. 69-78.
14. Кінаш О. Соціальна адаптація вимушено переміщених осіб в умовах військового стану як наукова проблема. *Social Work and Education*. Vol. 11. No 1, 2024. С. 135-144.
15. Ковтун Н., Коваленко О., Венцель Н. Внутрішньо переміщені особи в Україні та особливості їх реінтеграції. *Пріоритетні шляхи розвитку науки та освіта* : міжнар. наук.-практ. конф. 5-6 травня 2020 р. Львів, 2020. С. 66-67.
16. Котух О. Психологічне благополуччя внутрішньо переміщеної особи: адаптація та інтеграція в нову громаду. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Психологічна науки. Вип. 1, 2023. С. 56-61.
17. Кульмич Т. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених сімей з дітьми. *Традиції та нові наукові стратегії у центральній та східній Європі* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. 26-27 червня 2020 р. Київ, 2020. С. 123-132.

18. Мазіна Н., Скок Н. Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб: підходи до виміру. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: «Філософія, культурологія, соціологія». Вип. 12, 2016. С. 131-138.
19. Михайлич О. Соціально-психологічні особливості адаптації внутрішньо переміщених осіб. *Психологія та соціальна робота*. Вип. 2(58), 2023. С. 26-34.
20. Наливайко Л., Орешкова А. Внутрішньо переміщені особи: визначення поняття. *Право і суспільство*. № 1, 2018. С. 34-40.
21. Нестеренко О. Особливості правової соціалізації внутрішньо переміщених осіб. *Теорія держави і права*. Вип. № 5, 2017. С.185-188.
22. Отич М. Соціальна адаптація ВПО в період війни. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства* : матеріали X всеукр. наук. конф. студ., асп., виклад. 27-28 квітня 2023 р. Суми, 2023. С. 242-248.
23. Пархуць В. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасності* : II всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. 15 червня 2018 р. Маріуполь, 2018. С. 181-186.
24. Песоцька Ю. Соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. *Social Work and Education*. Vol. 9. No 1, 2022. С. 89-100
25. Погуляйло Т. Ресурсний підхід у дослідженні адаптації внутрішньо переселених осіб у приймаючих громадах України. *Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Вип. № 1(49), 2021. С. 44-50.
26. Попович О. Сутність і зміст адаптації: філософський аналіз. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. № 56., 2014. С. 228-239.
27. Про додаткові заходи щодо посилення охорони здоров'я та поліпшення матеріального становища населення, яке проживає на території, що зазнала радіоактивного забруднення в результаті аварії на Чорнобильській АЕС: постановою Ради Міністрів УРСР і Української Республіканської Ради

професійних спілок від 14.12.1989 р. № 315 (зі змінами від 16.12.1992 р. № 315-89-п). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-89-%D0%BF/ed19921216#Text>

28. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: закон України від 28.02.1991 р. № 796-XII (зі змінами від 03.04.2024 р. № 796-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12/ed20240403#Text>

29. Проценко О. Внутрішньо переміщені особи як категорія теоретизування та соціальної практики. *Гран.* Т. 21. № 4, 2018. С. 47-56.

30. Ситняківська С., Літяга І. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб в умовах війни в Україні. *Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення* : зб. наук. праць VII всеукр. наук.-практ. конф. 19 травня 2022 р. Житомир, 2022. С. 59-61.

31. Спринська З. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб. *Теорія і практика сучасної психології.* № 6, 2018. С. 50-56.

32. Федотова Л. Соціально-психологічні аспекти адаптації внутрішньо переміщених осіб. *Збірник наукових праць магістрантів факультету соціальної та психологічної освіти.* Вип. 4. Умань, 2024. С. 169-180.

33. Юріна Г., Гапочка Ю. Сучасні українські внутрішньо переміщені особи: основні причини та проблеми адаптації. *Соціально-економічні проблеми сучасності* : II всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. 15 червня 2018 р. Маріуполь, 2018. С. 203-205.

34. Юрків Ю., Луканов Д. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія «Педагогіка. Соціальна робота». № 1(48). С. 469-472.